

QURAN IN SYRIA- THE TRANSFORMATION OF THIS HERITAGE TO THE PRESENT-DAY TURKEY IN THE CONTEXT OF IMMIGRANTS AND COMMENTARY WORKS-SUGGESTIONS SOLUTIONS

SURİYE'DE KUR'AN - TEFSİR ÇALIŞMALARI VE MÜLTECİLER BAĞLAMINDA İLMİ MİRASIN GÜNÜMÜZE AKTARIMI
TEKLİFLER – ÖNERİLER¹

Necmettin ÇALIŞKAN²

Abstract

Damascus region, having an important place at the tradition of the art and science of Islam, growing numerous commentators by it's science and lore centers, and being center of the significant scientific works at the other areas, maintained it's features until nowadays. After the events began at 2011, occurring the large scaled emigration with the destruction experienced at social, cultural commercial etc. and most of the areas at the region, the religious education at the same way Quran and commentary works are disrupted. In our article firstly, it will be informed about the publishers, the scientist that are exposed to migrate and the religious education institutions foremost Islamic colleges which ended their activities, the situation of the Quran and commentary works with an overview to the area that is mentioned after the events which are experienced at Damascus region. Furthermore, the ways of the transformation of the accumulations of these scientists in terms of the suggestions of solution, and the gains will be tried to utter. In this regard, it becomes more important to utter the proposals and suggestions in the name of making more comprehensive and wider works with a new approach between our country and Syrian commentary tradition. By the help of this our aim is: to prevent the disappearance of the Islamic cultural heritage of Syria, provide awareness by opening the works which can be done by this context to a debate at the academic community and ensure to figure out the level of consciousness

Keywords: Damascus, Islamic Colleges, Immigrant, Quranic Sciences , Scientists, Publishers.

Özet

Şam bölgesi, İslam kültür geleneğinde önemli bir yere sahip olup, ilim ve irfan yuvalarıyla çok sayıda müfessir yetiştirmiş ve diğer alanlarda da kayda değer ilmi çalışmaların merkezi olarak bu özelliğini günümüze kadar sürdürmüştür. 2011'de başlayan olaylar sonrasında bölgede sosyal, kültürel, ticari vb. alanlarda yaşanan tahribatlarla büyük ölçekli göç gerçekleşmiş, dinî eğitim ve öğretim, dolayısıyla Kur'an ve Tefsir çalışmaları da sekteye uğramıştır. Makalemizde öncelikle Şam bölgesinde yaşanan hadiseler sonrası söz konusu alana genel bir bakış ile Kur'an ve tefsir çalışmalarının durumu, göçe maruz kalan âlimler ile faaliyetlerine son veren başta ma'hedler olmak üzere dinî eğitim kurumları ve yayınevleri hakkında bilgi verilecektir. Ayrıca çözüm önerileri açısından bu âlimlerin birikimlerini ülkemize aktarma yolları ve kazanımlar dile getirilmeye çalışılacaktır. Bu bağlamda ülkemiz ile Suriye tefsir geleneği arasında yeni bir yaklaşımla daha zengin ve kapsamlı çalışmaların yapılması adına teklif ve önerileri dile getirmek önem arz etmektedir. Bununla amacımız; Suriye İslam kültür mirasının kaybolmasının önüne geçmek, bu çerçevede yapılabilecek çalışmaları akademik camiada tartışmaya açarak farkındalık sağlamak ve bilinç düzeyinin ortaya çıkmasını temin etmektir.

Anahtar Kelimeler: Şam, Ma'hed, Mülteci, Kur'an İlimleri, Âlimler, Yayınevleri.

¹ Bu makale, 13-15 Mayıs 2016 tarihinde Gerçek ve Umut Arasında Suriyeli Mülteciler sempozyumunda sunulan "Suriye'de Kur'an - Tefsir Çalışmaları ve Mülteciler Bağlamında İlmî Mirasın Günümüze Aktarımı Teklifler – Öneriler" isimli tebliğin geliştirilmiş halidir.

² Yrd. Doç. Dr. Mustafa Kemal Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü

GİRİŞ

Suriye toprakları asırlar boyu İslam âleminin kültür ve medeniyet başkentleri arasında yer almıştır. Şam, Hz. Muhammed’in peygamberlik öncesi dönemde ticaret kervanlarına iştirak etmesiyle (İbn Hişam, 1978: I, 172) İslam âleminde önceleri ekonomik ve siyasi, daha sonraları ise kültür ve medeniyet şehri olarak ün salmıştır.

Suriye’nin başkenti Dımeşk’i çevreleyen geniş bir coğrafyaya verilen isim olarak Şam’ın İslam topraklarına katılma süreci Hz. Peygamber zamanına kadar uzanır. Bölgenin fethi için Hz. Ebubekir’in hilafeti döneminde üç ayrı sefer düzenlenmiş, bu kuvvetlere yardım için daha sonra Halid b. Velid komutasında ordu gönderilmiş, Hz. Ömer döneminde ise askerî seferler daha düzenli ve planlı bir şekilde yapılmış ve neticede fethedilmiştir (İbn Kesir, 1987: VII, 17; Umar, 2004: 5-6; Tomar, 2009: XXXVII, 546).

İslam tarihindeki önemine ilişkin olarak Müfessir Kurtubî, Kur’an-ı Kerim’de değerine vurgu yapılarak çevresi mübarek kılındığı bildirilen yerin (İsra 17/1) Şam bölgesi olduğu görüşündedir (Kurtubî, 1993: X, 139). İbn Kesir de Şam’ın fazileti hakkında “Deccal’den korunmuş bir şehir” olduğunu ve “ahir zamanda Müslümanlar için sığınak olacağını” savunmaktadır (İbn Kesir, 1987: IX, 162).

Hz. Muhammed’in vefatı ve Hulefâ-i Râşidîn dönemi sonrasında Emevîler tarafından devletin başkenti, Medine’den Şam’a taşınmıştır. Bölge, o tarihten günümüze ilmî, siyasi ve askerî bir merkez haline gelmiş, başkent olmasından sonra bu durum zirveye ulaşmış ve bu özelliğini günümüze kadar sürdürmüştür (Tomar, 2009: XXXVII, 546; Seydi, 2013: 218).

İslam dünyasına ilmî pek çok sahada büyük hizmetlerin merkezi olma özelliğini taşımış olan Suriye’de 2011 yılında başlayan olaylarla pek çok alanda tahribatlar yaşanmıştır. Bu sıkıntılı sürecin pek çok olumsuz sonucu ortaya çıkmıştır. İlim ve kültür merkezi olma vasfını taşıyacak imkanları kaybetmesinin yanında yakılan yıkılan şehirler, göç etmek zorunda kalan milyonlarca insan ve pek çok insanın ölümü ilk akla gelen olumsuz durumlar arasında yer almaktadır.

Konumuz açısından değerlendirecek olursak yaşanan süreçte, ilim merkezleri olarak ma’hedlerin³ kapanması, camilerdeki ders halkalarının son bulması, âlimlerin bölgeyi terk etmek zorunda kalmaları, yayınevlerinin kapanması veya tahrip olması ve kitapçıların faaliyetlerini durdurması gibi sebeplerle bölgede ilmî bir boşluk oluşmuştur.

Çalışmamızda Kur’an ilimleri açısından Suriye’nin durumu, olaylar sonrası yaşanan sürecin yansımaları, dinî eğitim kurumları, göç eden ve yakın dönem vefat etmiş âlimler ve bu alanda faaliyet gösteren yayınevleri hakkında bilgi verilerek, göçün etkileri ortaya çıkarılmaya çalışılmış ve çözüm önerileri sunulmuştur.

I. İLİM MERKEZİ ŞAM

Şam, ılıman iklimi, bereketli toprakları, sıcakkanlı insanların yanında İslam âleminin ortasında yer alması ve ilmî faaliyetlerin merkezi olması nedeniyle müstesna bir yere sahiptir (Umar, 2004: 513). Bunun yanında ticarî konumu, hac güzergâhında yer alması gibi nedenlerden dolayı sahabîlerden itibaren tüm dönemlerde önemini korumuştur (Akbaş, 2008: 179).

Hz. Ömer döneminde (m. 635) İslam ordusunun fethettiği Şam, Emevîler, Abbasîler, Selçuklular, Eyyubîler ve Osmanlı gibi birçok devletin hâkimiyeti altına girmiştir (İbn

³ Ma’hed, dilimize enstitü olarak tercüme edilmekte olup, Suriye’de özel statüsü bulunan, dinî eğitim veren okullara verilen isimdir. Ma’hed faaliyet alanı açısından esasen dilimizdeki medrese/dini okul sözcüğünü karşılığıdır.

Kesir, 1987: VII, 17). Birinci Dünya Savaşından sonra 1918 yılında Osmanlılar Şam’dan çekilmiştir (Tomar, 2010: XXXVIII, 311-315).⁴

Osmanlı’dan beri Türkiye ile Suriye arasında yüzlerce yıllık geçmişe dayanan bir ilişkinin varlığı, özellikle iki binli yıllardan sonraki süreçte her iki ülkenin de yararına bir yakınlaşmanın olduğu bilinmektedir (Buzpınar, 2009: XXXVII, 554). Sonuçta bu durum birçok konuda işbirliği doğurmuş, özellikle ilmî alanda Şam, Kur’an ve Kur’an ilimleri konusunda çalışma yapmak isteyen Türkiyeli öğrencilere ve bilim insanlarına ev sahipliği yapmıştır. Ancak olayların başlamasıyla başta ülkemize olmak üzere komşu ülkelerden ilim talebesi anlamında göç alan Suriye’de bu süreç tersine işlemiştir. Netice itibarıyla yaşanan olaylar sonucunda sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel alanda olduğu gibi Kur’an ve Kur’an ilimleri alanında da olumsuz sonuçlar ortaya çıkmıştır (Tan vd, 2012: 73; Orhan, 2014: 18-19). Bu çerçevede Suriye’de yaşanan gelişmelere bakılarak durum değerlendirmesi yapmak ve ilmî çalışmalara vurulan sekteyi ortaya koymak alana katkı açısından önemli görülmektedir.

Kur’an ilimleri açısından büyük önem arz eden ve olaylar öncesi döneme kadar faaliyette olan ma’hed ve diğer ilim merkezlerinde dünyanın çeşitli bölgelerinden gelen öğrenciler eğitim almaktaydı. Ancak bölgenin ilimdeki bu konumu her zaman aynı olmamış, gerileme ve duraklamayı doğuran bir takım olaylar yaşanmıştır. Geline nokta da yaşanan parlak dönemler geride kalmış, ma’hedler kapanmış ve pek çok Suriyeli âlim göç etmiştir. Bu ulemanın gittiği yerlerde ilmî faaliyetlerden uzak kalması düşünülemez. Ancak yeni bir ortamda bu faaliyetleri verimli bir şekilde sürdürmelerinin zorluğuna rağmen onlar gittikleri ülkelerde kısıtlı imkânlarla bilimsel çalışmalarını yürütmüş, mesela bu amaçla İstanbul’da “Râbitatü’l-Ulemâi’s-Suriyyin” isimli bir dernek kurulmuştur (<http://www.islamsyria.com/portal/>). Bu çerçevede ülkemizde bulunan Suriyelilere yönelik okulların açılmasına ön ayak olmanın yanında Suriye kültüründe hâkim olan cami ders halkalarının ülkemizde de yer yer uygulanmasını sağlamışlardır.

II. SURIYE’DE KUR’AN VE KUR’AN İLİMLERİNİN TARİHİ GELİŞİMİ VE MA’HEDLER

Kur’an ve tefsir ilmi başta olmak üzere İslamî ilimlerin, Şam bölgesine sahabilerin gerçekleştirdikleri fetihler aracılığı ile girmeye başladığı bilinmektedir. Hz. Osman’ın hilafeti döneminde çoğaltılan altı Kur’an-ı Kerim (Mushaf) nüshasından birinin Şam’a gönderilmesi, bölgenin coğrafi, nüfus ve ilmî bakımdan önemini ortaya koymaktadır (Cerrahoğlu, 2003: 75; Tomar, 2009: XXXVII, 555).

Tarihî kaynaklarda asırlar boyu Suriye’de çok sayıda dinî okulun varlığına dair bilgi verilmektedir. Mesela; Selçuklu Veziri Nizâmü’l-Mülk tarafından hicri V. Asırda kurulan Nizamiye Medreseleri toplumun dinî alana ilgi göstermesiyle sürekli gelişmiş ve İslam âleminin her tarafına yayılmıştır. Daha sonra Nureddin Zengi döneminde de çok sayıda medrese yapıldığı bilinmektedir (Kök, 2007: XXXIII, 259). Osmanlı döneminde ise vakıfların malî ve sosyal desteğiyle medreseler yayılmıştır (Öztürk 2007: XXXIII, 566).

Ma’hedler Şam bölgesinde tarih boyu toplumsal, siyasal ve dinî eğitim alanında son derece önemli rol oynamış ve daima ilim merkezi olarak bilinmiştir. Bunlar içerisinde Âdiliyye, Berrâniyye, Fârisiyye, Takviyye, Cevvâniyye, Izziyye, Eşrefiyye, Çakmakiyye, Mukaddemiyye ve Kaymeriyye gibi pek çok medrese bulunmaktadır (Tomar, 2009: XXXVII, 558). Bu ma’hedlerde bölgenin yerlileriyle, taşrada oturan ailelerin çocukları ve Uzakdoğu, Kuzey Afrika, Kafkas Bölgesi ve diğer dünya ülkelerinden ilim öğrenmek için gelen birçok öğrenci eğitim görmüştür. Halkın sevgisi ve mekânın hususiyeti ile

⁴ Şam hakkında İbn Asâkir tarafından 80 ciltlik *Târîh-u Medineti Dimesşk* adıyla kaynak bir eser telif edilmiştir.

insanların iyiliği ve nezaketi birleşince şehir bütün Müslümanlar tarafından Şam-ı Şerif olarak anılmaya başlanmıştır.

Ma’hedler, Kur’an ilimlerinin tedrisinin yanı sıra çeşitli alanlarda öne çıkan meselelere çözüm üreten eğitim merkezlerdir. İslam ilim geleneğinde tarihten günümüze Şam toprakları tefsir, fıkıh, hadis, felsefe, mantık vb. alanlarda pek çok âlimin yetiştiği, yaşadığı ve uğradığı yer olmuş, böylece “Şam Ekolü” ortaya çıkmış ve tarihteki yerini almıştır. İbn Şihâb ez-Zührî (v. 742), İbn Teymiye, (v. 1328), İbn Kesir, (v. 1373), Cemaleddin el-Kâsımî, (v. 1914) vb.

Yakın dönemde ise 1950’li yıllardan bu yana ülkede şartlar ağırlaşmış, askeri darbeler yaşanmış, buna rağmen ma’hedler ilmî anlamda ağırlığını korumuş hatta artırmıştır. İslamî eğitim, devlet tarafından her düzeyde çok sıkı ve katı bir denetime tabi tutulmuş, çalışma faaliyeti, müfredat, diploma ve finansal kaynak bakımından her türlü baskıya maruz bırakılmıştır. Bu baskılar yetmişli yılların sonu ve seksenli yılların başında her alanda artarak devam etmiştir (Varol, 1989: 37). Yönetim okulların açılmasına ancak nadir durumlarda ve belli koşullarda izin vermiş büyük baskılar uygulanmıştır. Ma’hedler bütçe ve müfredat dışında her yönüyle Evkaf Bakanlığı’na, diğer bir eğitim kurumu olan Şer’î Liseler ise bütçe, atamalar ve müfredat gibi konularda Eğitim Bakanlığı’na bağlı idi. Ancak buralardan alınan diplomaların Suriye üniversitelerinde bir geçerliliği olmamıştır. Emniyet ve istihbaratta bu okulların faaliyetleri ile finans kaynaklarını kontrol etmek ve denetlemek amacıyla özel birimler ihdas edilmesine bir takım tazyikatlara rağmen, bu ilim yuvalarında, ilim adamlarının sabırla ilmî çalışmalarını sürdürdükleri görülmektedir.

Son dönemlerde ilmî eğitim kurumları açısından bir durum değerlendirmesi yapılacak olursa Şam’da etkin olarak yabancı öğrencilerin bulunduğu Furkan, Fetih, Emniyye ve Ebu’n-Nur Medreselerinin varlığı dikkat çekmektedir. Bu müesseselerin başta Türkiye olmak üzere birçok öğrenci için cazibe merkezi olma vasfını taşımıştır. Fakat 2011 yılı itibarıyla yaşanan olaylar bütün bu öğrencilerin ülkelerine geri dönmelerini netice vermiştir. Mezîkür ilim yuvalarında görev yapan hocalar ise eğitime ara verilmesi üzerine göç etmek zorunda kalmıştır (Seydi, 2013: 225). Olayların merkezi olarak nitelendirilebilecek Halep ve Şam bölgesinde durum böyle iken diğer bölgelerde mesela Lakiye ve Tartus gibi bölgelerde Kur’an ilimleri ve dini içerikli eğitim tedrisatı esasen çok az bulunmaktaydı. Dolayısıyla İlmî faaliyetlerin merkezi işgal ettiği yerlerde savaşın etkileri en üst düzeyde yaşanmakta böylece kolektif anlamda ilmî hayat neredeyse tüm ülke düzeyinde zayıflamış ya da yok olmaya yüz tutmuştur denilebilir.

Suriye’deki Kur’an ve İslamî ilimler merkezli kurumların ayrıntılı olarak zikredilmesi bu çalışmanın amacı değildir. Ancak ülkemizde bu kurumların hiç tanınmaması ve akademik çalışmalara konu olmaması bir eksikliklerdir. Özellikle Suriye’de yaşanan olaylar çerçevesinde fizikî olarak pek çoğu tahrip edilen bu kurumların akademik bir çalışmayla tespit edilip ortaya konmasının önem arz ettiği kanaatindeyiz. Gidip gördüğümüz, eğitim aldığımız, bildiğimiz (1989-2010), hakkında fikir sahibi olduğumuz bu okulları, ilmî kayıt olması adına zikretmeyi bir sorumluluk olarak addetmekteyiz. Araştırmamız ülkede bulunan bütün ilmî merkezleri kapsamamaktadır. Bizim burada zikrettiklerimizin haricinde başka pek çok kurumun varlığı da göz ardı edilmemelidir.

Bu ma’hedlerde bilindiği kadarıyla sıkı bir eğitim yapılmakta olup, finansmanı hayırseverler tarafından ve okul cemiyeti aracılığıyla karşılanmaktaydı. O yıllar ülkenin içinde bulunduğu şartlar nedeniyle yabancı ülkelere yardım alınamıyordu. Öğrencilerin büyük çoğunluğu okullara ait yurtlarda ücretsiz barınma imkanına sahip olup, ara sıra öğrencilere yardımlar da dağıtılırdı. Hocalar çoğunlukla ücret almadığından veya yetersizliğinden, geçimlerini ek iş yaparak sağlamaktaydı. Okullarda yerli öğrenciler bulunsun da yabancılar ağırlıktaydı. Ülkenin güvenlik

politikası gereği öğrenciler idare tarafından 24 saat gözetim altında tutulurdu. Eğitim sabah başlamakta, gün boyu devam etmekte, akşam belletmenler gözetiminde ders mütalaaları yapılmaktaydı. Ma’hedler kanuni açıdan eşit statüde olup, eğitim düzeyi birbirine yakın seviyede idi. Şimdi bu ma’hedler hakkında kısa kısa bilgi vermenin yerinde olacağı kanaatindeyiz.

A. ŞAM’DA FAALİYET GÖSTEREN MA’HEDLER

1. Ma’hed-ü Cemiyet-i Garrâ: 1924 yılında taşradan gelen fakir öğrencilere dinî eğitim vermek amacıyla kurulmuştur. 1937 yılında Ali ed-Dakar ve Hişam Hatip Ğarra okul yönetimini devralınca burası Şam âlimlerinin sığınağı oldu. Daha sonra Şer’î İlimler Ma’hedî ve Saadet Lisesi kuruldu. Bu okuldan Suriye’de ve İslam âleminde önde gelen ve ülkemizde de bilinen pek çok âlim yetişti. Bunlar; Hasan Habenneke, Abdulvahhab Hafız, Naif Abbas, Ahmed Dakar, Abdulğani Dakar, Abdülkerim Rifâi, Nuh el-Ğudât, Ahmet Mansur Miktad, Muhammed Dakar, Halid Cebâvi, Abdurrauf Ebu Tûk, Muhammed Edip Salih, Abdurrahman Za’bî, Muhammed Hayr Araksûsi, Izzeddin Hayik, Abdulvahhab Salahî, Muhammed Kamil Hatib, Muhammed Seyyid, Abdullah Raşidî, Muhammed Ali el-Masrî, Abdurrahman Bereket ve Dr. Fethi Nahlavî gibi isimlerdir.

2. Ma’hedü’t-Tevcîhi’l-İslâmî: Hasan Habenneke tarafından Şam’ın Meydan semtinde kurulan bu ma’hedden; Sadık Habenneke, Abdurrahman Habenneke, Hüseyin Hattab, Muhammed Kerim Râcih, Dr. Said Ramazan el-Bûti, Mustafa Han, Dr. Mustafa Buğa ve Kur’an İlimleri alanında ün yapmış pek çok âlim yetişmiştir. 1976 yılında ma’hed kapandıktan sonra, okullar Evkaf Bakanlığı’na bağlı bir lise haline getirildi. Daha sonra okulun ismi Şam Şer’î Erkek Lisesi olarak değişti (el-Meydânî, 1997: XVI, 323; 2002: 106; Sabra, 2006: 7; Çalışkan, 2013: 365).

3. Ma’hedî Ebu’n-Nûr: Suriye eski müftüsü Ahmed Keftârü’nun himayesindeki ma’hedde, ilkokuldan lisans seviyesine kadar eğitim verilirdi. Mezunları Lübnan Evzâi Üniversitesinden diploma alırdı. Ahmet Keftârü Külliyesi olarak da bilinen ma’hedde, çok sayıda yabancı öğrencisi eğitim görmekte idi. En kolay eğitim veren ma’hed olarak bilinmektedir. Tasavvufî yönü de olan Keftaru’nun babası ve okulun kurucusu Muhammed Emin Keftaru’nun Mardin’in Kerme köyünden göç ederek Suriye’ye yerleşmiş olan babası Molla Musa da ilim insanıydı. Bu okulun öğrencileri arasında Abdurrauf Ustuğani, Muhammed Beşir-el Bağni, Dr. Mithat Şeyhu’l-Ard ve Dr. Arif Tarakçı vardır. 1971 yılında kurulan mahedin bünyesinde cami, ilahiyat fakültesi ve hayır kurumları vardı.

4. Ma’hedü’l-Feth: Muhammed Salih Farfur tarafından 1956 yılında kurulan ma’hed dinî müfredata sahip olup ilkokuldan lisansa kadar eğitim vermekteydi. Mısır el-Ezher Üniversitesiyle yaptığı anlaşma gereği, mezunları son sınıfı Mısır’da tamamlamakta ve buradan diploma almaktaydı. En zor ve ciddi eğitim veren okul olarak bilinmektedir. Ma’hedin eğitimi, ilim halkası olarak başlayan cami derslerinin devamı şeklinde idi. Farfur, Emeviye ve diğer bazı camilerde ders vermekteydi. 1940’lı yıllarda okulun alanı genişleyip talebelerin sayısı da artınca bu ma’hedî kurdu. Daha sonra satın aldığı bir konakta eğitime devam etti ve diploma veren okul şekline büründü. Bu ma’hedden çok sayıda imam-hatip ve müderrisin yanı sıra Abdurrezzak Halebi ve Edip Kellas gibi pek çok âlim mezun oldu. Burada başta yerli öğrenciler olmak 75 ülkeden gelen öğrenciler eğitim alırdı (http://awqaf-damas.com/?page=category&category_id=79&lang=ar).

5. Ma’hedü’l-Emniyye: Şam’ın Mezze semtinde bulunan ve birçok ülkeden öğrenciye ortaokul ve lise düzeyinde eğitim veren bir ma’heddi. Ayrıca yaz döneminde açtıkları dil kurslarına Türkiye’den de bazı öğrenciler katılırdı.

6. Ma’hedü’s-Şeyh Abdulkerim Rifâi: Bu medreseden; Ebu’l-Hasan Muhyiddin - el Kürdî oğlu Abdulkerim Usame Rifâi ve Sâriye er-Rifâi gibi âlimler yetişmiştir. Buradan da Furkan Ma’hedi ve Abdülkerim Rifai Lisesi doğdu. Tasavvufî ağırlığı bulunan okulda Cuma günleri halka açık geniş katılımlı programlar yapılmakta idi.

7. Ma’hedü’l-Furkan: 1967 yılında Muhammed Bedreddin Abidin tarafından kurulan ma’hede, hazırlıktan liseye kadar yedi yıl süren eğitim verildi. Ülkemizde çok sayıda mezunu bulunan okula çeşitli ülkelerden de öğrenciler gelmekte idi. Son yıllarda ma’hede bağlı 11 şube açılmıştır. http://awqaf-damas.com/?page=category&category_id=80&lang=ar .

8. Ma’hedü’l-Kalpakçı: Emeviye Camii civarında bulunan bu ma’hedin az sayıda öğrencisi vardı. Burada da çeşitli ülkelerden öğrenciler bulunmakla birlikte yerli öğrenciler ağırlıktaydı.

9. Ma’hedü’s-Şeyh Bedreddin Hüsni : Öğrencisinin çoğunluğu yerlilerden oluşan ma’hedin 15 şubesi bulunmaktaydı. http://awqaf-damas.com/?page=category&category_id=359&lang=ar .

B. HALEP’TE FAALİYET GÖSTEREN MA’HEDLER

1. Halep el-Husreviyye İslamî İlimler Lisesi: Hicri 950 yılında Halep Valisi Hüsrev Paşa tarafından inşa edilen ilk Osmanlı medreselerinden olan köklü ve önemli okullardan biridir (www.alepponews.com). Çok büyük kütüphanesi ve mescidiyle mükemmel bir mimariye ve güzelliğe sahiptir.

2. Dâru’n-Nehdati’l-Ulûmi’s-Şer’iyye (Kiltâviyye): 1964 yılında Muhammed en-Nebhân tarafından Halep’te kurulan bu medrese, 2012 yılına kadar yerli halka yönelik eğitimine devam etmiştir (alketawia.com). Yatılı eğitim veren, yalnızca Suriyeli öğrencileri kabul eden bu okulda öğrencilere hafız olma ve nahiv kurallarını içeren *Elfiyetü İbn Malik* isimli bin beyti ezberleme gibi şartlar koşulmaktadır.

3. Ma’hedü’l-Dâri’l-Erkâm b. Ebî’l-Erkâm: Halep’e bağlı Minbec ilçesinde bulunan ve bölgenin en kapasiteli olan ma’hette, çoğunluğu yerlilerden oluşan öğrenciler eğitim almaktaydı.

4. Ma’hedü’s-Şabâniyye: Halep Müftülüğü müstemilatında bulunan Şer’î ilimler açısından önemli sayılan merkezlerden biri olan ma’hed, 1959 yılında Abdullah Sirâcuddin tarafından kurulmuştu. Çoğunlukla imam-hatip yetiştirmekte idi.

5. Halep Salâhuddin Kız İslamî İlimler Medresesi: Halep şehir merkezinde yer alan sadece kız öğrencilerin eğitim gördüğü lise düzeyinde bir eğitim kurumudur.

C. TAŞRADA FAALİYET GÖSTEREN ŞER’Î LİSELER

Yukarıda zikrettiğimiz Şam ve Halep’in dışında değişik bölgelerde Eğitim Bakanlığına bağlı olarak faaliyetlerini sürdüren yerli öğrencilerin eğitim gördüğü diğer bazı okullar şunlardır:

- 1. Dârat-ü Izze İslamî İlimler Lisesi**
- 2. Cerablus İslamî İlimler Lisesi**
- 3. Ebu Ubeyde Amir b. el-Cerrah Türkmen Barih Lisesi**
- 4. es-Sefire İslamî İlimler Lisesi**
- 5. Aynu’l-Arap (Kobani) Lisesi**
- 6. Afrin İslamî İlimler Lisesi**
- 7. Maarrat-ü İmam Nevevî Lisesi**

Yukarıda zikrettiğimiz ma’hed ve şer’î liseler ilim insanlarının taleplerini karşılamada büyük rol üstlenmiş, olaylar sonucunda güvenliğin ortadan kalkması ve okulların tamamen veya kısmen tahrip olmasıyla büyük çoğunluğunun faaliyetleri durmuştur (Seydi, 2013: 30, 225). Ancak bütün bunlara rağmen bazı bölgelerde İslamî ilimler ve tefsir alanında faaliyet gösteren ma’hedler ve camiler inşa edilmiş, önceden yıkılmış olan liseler yeniden onarılarak faaliyete geçirilmiştir.

Sonuç olarak bölge, bilim dünyasına sunduğu katkılar açısından işlevini büyük ölçüde kaybetmiştir. Dinî eğitim veren ma’hedler kapanmış, eğitim ve öğretim hayatı ciddi anlamda askıya alınmış, böylece hayatını bilimsel faaliyetlere adanmış âlimlerin çoğu görevlerini yerine getirememektedir. Bu durum üzerinde durulması gereken önemli bir konudur. Yetişmiş ilim adamı vasfını taşıyan ulemanın planlı ve organizeli olarak din hizmetlerinde istihdam edilmesinin, tefsir ve Kur’an ilimleri alanında sahip oldukları birikimin değerlendirilmesi ve onlardan istifade edilmesinin bir zorunluluk olduğu kanaatindeyiz.

III. SURİYE’DE TEFSİR ALANINDA MEŞHUR BAZI ÂLİMLER

Suriye İslam âlimleri, müfessirler ve dünyanın birçok yerinden gelen ilim talebeleri için cazibe merkezi olmuştur. Bu durumun temel sebebi öncelikle bölgede yetişmiş birikimli ulemanın varlığıdır. Diğer yandan bölge halkının öğrencilere her türlü imkânı sağlayarak, onları koruması, değer vermesi ve iyi ev sahipliği yapması da önemli bir etkidir.

Tarihte yaşanan bu süreç 1963 yılında Baas Partisi’nin yönetimi ele almasına kadar devam etmiş, bu tarihten sonra durum değişmiştir. İslam’a ve ulemaya karşı olumsuz tavır koyan yönetim, Suriye halkını ve ulemayı doğrudan karşısına almaya cesaret edememiş, farklı yöntemler uygulayarak birçok medreseyi kapatmış, kalanlar da baskı altına alınmış, âlimler tutuklanmış veya suikasta uğramıştır.⁵ (http://syrianews/readnews.php?sy_seq=136666). Bundan dolayıdır ki âlim ve müfessirlerden birçoğu Suriye’de çalışmalarına devam edememişler, başta Türkiye olmak üzere diğer komşu ülkelere göç etmek zorunda kalmışlardır.

Bu coğrafya ilmî açıdan önemini günümüze kadar devam ettirmiş olup şimdi de çağımızda Kur’an ve tefsir alanında öne çıkan bazı âlimlerin isimlerini kısaca belirtip durumları hakkında bilgi verilecektir.

1. Abdulfettah Ebu Ğudde (v. 1997)

1917’de Halep’te doğan Abdulfettah Ebu Ğudde ilköğrenimini Halep’te, orta öğrenimini Hüsrev Paşa Medresesi’nde tamamladı. 1948 yılında el-Ezher Üniversitesi Şeriat Fakültesi’ni bitirdi. Arap Dili ve Edebiyatı Fakültesi’nde “Eğitim Metodolojisi” üzerine ihtisas yaptı. 1961’de Şam Üniversitesi Şeriat Fakültesi’nde öğretim üyeliğine başladı. 1965 yılında Suudi Arabistan Riyad Şeriat Fakültesi’nde on yıl profesör unvanıyla Hadis, Hadis Usulü ve Fıkıh Usulü dersleri verdi. 1966’da Suriye’ye döndüğünde tutuklanarak bir yıl hapiste kaldı. Öğretim üyeliği yanında Hadis, Hadis Usulü, Kur’an İlimleri, Fıkıh, Fıkıh Usulü, Akaid, Tasavvuf, Arap Dili ve Edebiyatı, Tarih, Terâcim (Bibliyografya) Eğitim ve Öğretim Metotlarıyla ilgili yetmişden fazla telif veya tahkik eser neşretti. Uluslararası pek çok konferansa katıldı ve ilmî tebliğler sundu. 16 Şubat 1997’de Riyad’da vefat etti.

Tahkik ettiği eserlerden bazıları şunlardır:

⁵ Örneğin, İbrahim el-Âsi 1979 yılında tutuklanmış ve o günden beri de kendisinden haber alınmamıştır, tahminler idam edildiği yönündedir. Yine Muhammed eş-Şâmi’nin Halep’te Sultan Camisi’nde suikasta uğraması, Halep Müftüsü ve allâme Dr. İbrahim Muhammed Selkini’nin ölümündeki sır perdesi, Üsâme er-Rifâi’nin Şam’da, Rifai Mescidinde hutbe verdiği esnada dövülmesi ve aşağılanması gibi olaylar yaşanmıştır.

- a. *Kavâid fi Ulûmi’l-Hadis*: Zafer Ahmed et-Tahâneviye ait eser İbrahim Canan tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir.
- b. *Zaferu’l-Emânî*: Seyyid eş-Şerîf el-Cürcanî’nin (v. 816) Hadis Usulü konusundaki *Muhtasar* adlı kitabının Abdülhayy el-Leknevî (v. 1304) tarafından yapılan şerhidir.
- c. *el-Menâru’l-Münîf*: İbn Kayyim el-Cevziyye’nin (v. 751) hadislerin metin tenkidi esasları konusunda telif edilmiş bir eserdir.
- d. *Risâletü’l-Müsterşidîn*: Haris el-Muhâsibî’nin (v. 857) selef ulemâsının tasavvufi düşüncelerini ihtiva eden eseridir.
- e. *el-Ecvibetü’l-Fâdila*: Abdülhayy el-Leknevî’nin cerh, ta’dil ve terâcim gibi hadis ilimleriyle ilgili sorulara verdiği cevapları ihtiva eden eserdir.

Telif ettiği eserlerden bazıları şunlardır:

- a. *Safahât min Sabri’l-Ulema*: İslâm âlimlerinin ilim uğrunda katlandıkları sıkıntı ve zorlukları çeşitli örneklerle anlatan eser Faruk Beşer tarafından *İlim Uğrunda Yaşanmış Hayat Hikayeleri* adıyla Türkçeye tercüme edilmiştir.
- b. *Kıymetü’z-Zeman Inde’l-Ulemâ*: İslâm âlimlerinin zamana verdikleri önemi anlatan bu eser *Zamanın Kıymeti İslam Alimlerin Gözüyle* ismiyle Faruk Beşer tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir.
- c. *el-Ulemâu’l-Uzzâb*: İlmî, evlenmeye tercih eden ve hayatları boyunca hiç evlenemeyen bekâr âlimleri konu edinen bu eserde 35 âlimin hayat hikâyeleri anlatılmaktadır. Eser, *İlim Öğrenmeyi Bekarlığa Tercih Eden Bekar Alimler* adıyla dilimize tercüme edilmiştir (www.davetci.com/d_biyografi/biyografi_aegudde.htm).

2. Abdurrahman b. Hasan Habenneke el-Meydânî (v. 2004)

Abdurrahman Hasan Habenneke el-Meydânî, 1927 yılında babasının Suriye devrimi nedeniyle, Ürdün’de mülteci olarak bulunduğu bir dönemde Şam (Dımeşk) şehrinin Meydan mahallesinde doğdu. Meydânî, dedesi Merzûk’un evinde büyüdü. Babası, mütefekkir ve eylem adamı Hasan Habenneke el-Meydânî’dir. Aktivist, yazar, eğitimci, davetçi, radyo programcısı, sivil toplum örgütü gönüllüsü, psikolog, filozof, edebiyatçı ve şair yönüyle ün yapmış olan el-Meydânî, kendisini “felsefi doktrinler hocası” ve “fikir savaşı” olarak tanımlamaktadır. Bilim dünyasına kırk dokuz eser sunmuş olan el-Meydânî, İslam ümmetini tevhide, doğru akideye, İslam dışı ideoloji ve inançlara karşı uyanık olmaya çağırılmış ve eserlerini bu alanlara yoğunlaştırmıştır. Eserlerinde o dönem yaşanan Fransız işgalinin, sıkıntıların, hapis ve sürgünlerin, İslam dünyasını tehdit eden başta milliyetçilik olmak üzere çeşitli ideolojik akımlar ve inançların ve bunlara karşı mücadele ve direnişin etkileri görülmektedir.⁶ Nüzul sırasına göre telif ettiği *Meâricüt’-Tefekkür ve Dekâiku’t-Tedebbür* adlı tefsiri alanında büyük öneme sahiptir (Çalışkan, 2013: 311). Habenneke 11 Ağustos 2004’te vefat etmiş ve Şam’ın Meydan semtindeki Cûra kabristanına defnedilmiştir (Sabra, 2006: 17-31; Çalışkan 2013: 16-64).

3. Dr. Muhammed Said Ramazan el-Bûtî (v. 2013)

1929’da Cizre’de doğdu. 1933’te ailesi ile Suriye’ye göç etti. Ma’hedu’t-Tevcihi’l-İslami’de hocalık yapan Hasan Habenneke’den ders aldı. 1954 yılında el-Ezher Üniversitesi’ne kayıt yaptıran el-Bûtî, 1965’te doktora unvanını aldıktan sonra Şam Üniversitesi İlahiyat Fakültesine öğretim üyesi olarak tayin edildi. Yarım asırdan fazlaca bir süre Kur’an araştırmaları programında tefsir derslerini devam ettirdi. 12

⁶ Müellif hakkında tarafımızdan AÜSBE bünyesinde doktora tezi hazırlanmış olup yakın gelecekte kitap olarak yayını planlanmaktadır.

Mart 2013’te tefsir dersi verdiği esnada şehit edildi (<http://www.eilahiyat.com/index.php/ilahiyat-haberler/2709-ilahiyatci-ramazan-el-buti-sehit-edildi>). Çok sayıda eseri bulunan Bûti’nin başta *Fıkhü’s-Sire* olmak üzere *Mezhepsizlik Bid’attır, Müslümanların Gerilemesinden Kimler Sorumlu, İslam Akaidi, İslam’a Davet Metodu, Kur’an’da İnsan ve Medeniyet* gibi birçok eseri dilimize tercüme edilmiştir.

4. Dr. Vehbe ez-Zuhaylî (v. 2015)

1932 yılında Şam’da dünyaya geldi. Şer’î ilimler ve tefsir okudu, 1957’de el-Ezher Üniversitesi’nden mezun oldu ve 1963 yılında doktorasını aldı. Geniş bir ilmî dirayete sahipti. Dilimize de tercüme edilen tefsir alanında *et-Tefsîrû’l-Munîr* adlı büyük eserini telif etti (Zuhaylî, 2013: 13). Eserinde daha çok, muteber kaideler çerçevesinde nakli bilgiye dayalı dirayet esasını ve fikrî düşünceyi esas aldı. 8 Ağustos 2015’te Şam’da vefat ettiği tarihe kadar adı konulmamış zorunlu bir ikamete tabi tutuldu.

5. Dr. Muhammed Ali es-Sâbûnî (v. 2015)

1930 yılında Suriye’nin Halep şehrinde alimleriyle meşhur bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi. es-Sâbûnî, Arapça, ferâiz (miras) ve diğer dinî ilimleri babasından ve Suriye’nin ileri gelen âlimlerinden aldı. 1952’de el-Ezher Üniversitesi Şeriat Fakültesinden mezun oldu. 1954’te Şer’î Hâkimlik Bölümü’ndeki ihtisas eğitimini tamamlayarak “el-Âlimiyye” diplomasını almaya hak kazandı. el-Âlimiyye, o dönemin en yüksek ilmî kariyeri olup günümüzdeki doktoranın muadilidir. Daha sonra ülkesi Suriye’ye dönerek sekiz yıl süren tedris faaliyetlerinde bulundu. Çeşitli olaylar sebebiyle Suudi Arabistan’a göç etmek zorunda kaldı ve Mekke-i Mükerrreme’de Kral Abdülaziz Üniversitesi Eğitim ve Şeriat Fakültesi’nde dersler vermeye başladı. Buradaki tedris hizmeti yaklaşık yirmi sekiz yıl devam etti. Bu uzun süre boyunca üniversite hocaları yetiştirdi ve birçok klasik eserin tahkikini yaptı.

Eserlerinden bazıları şunlardır:

Safvetü’t-Tefâsir, Min Künûzi’s-Sünne, Ravâ’i’u’l-Beyân fî Tefsîri Âyâtî’l-Ahkâm , el-Hedyü’n-Nebeviyyü’s-Sahîh fî Salâti’t-Terâwîh, İcâzü’l-Beyân fî Suveri’l-Kur’an, et-Tibyân fî Ulûmi’l-Kur’an, Akîdetü Ehli’s-Sünneti fî Mizâni’s-Şer’î, en-Nübüvvetü ve’l-Enbiyâ, el-Mehdiyyü ve Eşrâtü’s-Sâ’ati, Şerhu Riyâdi’s-Sâlihîn, Şübühât ve Ebâtîl Havle Teaddüdi Zevcâti’r-Rasûl, Risâletün fî Hukmî’t-Tasvîr, Me’âni’l-Kur’an, Muhtasarü Tefsîr-i İbn Kesîr, Tenvîru’l-Ezhân min Tefsîr-i Rûhi’l-Beyân, el-Müntekâ’l-Muhtâr min Kitâbi’l-Ezkâr

6. Nurettin İtr (v. 2015)

Şam Üniversitesi’nden emekli olan İtr, tefsir, hadis ve fıkıh alanında otorite olarak kabul edilmektedir. Çok sayıda eseri bulunan İtr’in “Sahih Âhâd Hadisin İtikadda Delil Olması” başlıklı İSAM Makaleler Veri Tabanına kayıtlı bir makalesi de yayınlanmıştır. Türkiye, Lübnan, Kuveyt, Hindistan ve Suudi Arabistan gibi birçok ülkede misafir öğretim üyeliği yapmıştır. Malezya’da hayatı, eserleri ve ilim dünyasına katkısıyla ilgili “Şeyh Nurettin İtr ve Cuhûdihi fî’l-Hadîsi’n-Nebevî ve Ulûmihî” isimli makale yayımlanmıştır (Mansur, 2015: 171-214).

7. Dr. Abdullah Selkîni

1936 yılında Halep’te dünyaya geldi. Âlimleri ile maruf köklü bir aileye mensuptur. 1960 yılında Şam Üniversitesi Şeriat Fakültesinden mezun oldu. 1981’de Kahire Üniversitesi Tefsir Bölümünde ihtisasını tamamlayarak doktorasını aldı. 1980-1988 yılları arasında Suudi Arabistan’da çeşitli üniversitelerde ve camilerde tefsir dersleri okuttu (<http://www.bulbulzade.org/?islem=haberoku&id=432>).

Eserlerinden bazıları şunlardır:

Hıbrü'l-Ümme: Abdullah b. Abbas ve Medresetuhû fi't-Tefsiri bi Mekketi'l-Mükerreme, Durûsun ve Iberun min Gazveti'l-Ahzâbi fi'l-Kitâbi ve's-Sünneti, Menhecü Abdullah b. Abbas fi't-Tefsîr.

8. Dr. Fahrettin Kabâve

1933 yılında Halep'te dünyaya gelen Kabâve 1959'da Şam'da Arap Dili ve Edebiyatı Fakültesi'nden mezun oldu ve 1966 yılında el-Ezher Üniversitesinde doktorasını tamamladı. Yüze yakın araştırma, tahkik ve makale yayınlanan müellifin alandaki en son çalışması *Celâleyn Tefsiri*'nin el yazma nüshası ve hakkında yazılmış temel kaynaklar üzerine ilmî tahkik ve incelemelerdir. Abdullah b. Abbas Camii başta olmak üzere Halep'in birçok camisinde uzun yıllar tefsir dersleri vermiştir.

9. Dr. Mustafa Müslim

Mustafa b. Müslim b. Muhammed 1940'da dünyaya gelmiş ve 1974 yılında Mısır el-Ezher Üniversitesi Usûluddin Fakültesi'nde doktorasını tamamlamıştır. Suriye'ye döndükten sonra başta doğum yeri Aynu'l-Arap (Kobani) ve çevre köyleri olmak üzere, kırsal bölgelerde Kur'an ilimleri ve tefsir derslerini yaymaya çalıştı. Minbec şehrinde İbn Haldun Üniversitesi'nin kuruluşuna katkıda bulundu.

İlmî çalışmalarından bazıları şunlardır:

Mebâhisün fi İcâzi'l-Kur'an, Mebâhisün fi't-Tefsiri'l-Mevdû'i, el-Mu'cize ve'r-Rasûl fi Dav'i Sûrati'l-Furkan, Tefsiru'l-Kur'an li's-San'ânî.

10. Musa Sukker: Kıraatlar üzerine icazeti olan bir alimdir. Muhyiddin-i Arabî Camii'nde kıraat dersi vermektedir.

11. Usame Rifâi: Fıkıh uzmanı olan Rifai'nın babası, Şam'da ünlü âlim Abdulkerim Rifai'dir. Halen Suriyeli ilim insanlarını koordine etmekte ve birçok sosyal çalışma yürütmektedir.

12. Muhammed Ya'kubi: Tasavvuf uzmanıdır. Muhyiddin-i Arabî Camii'nde ders halkası vardır. Babası âlim İbrahim Yakubî'den icazetlidir.

Suriye'de meydana gelen olaylar bütün bölgelerde tahribata sebep olmuştur. Yıkım sadece ev, bina, fabrika, altyapı ve tarihi eserlerle sınırlı kalmamış, insanlar tutuklanmış veya katledilmiş ve tarihi medeniyetin izleri büyük ölçüde silinmiştir. Güvenliğin ortadan kalkması, gelir kaynaklarının ve hizmetlerin kesilmesi neticesinde bir kısım halk ülke içindeki diğer güvenli bölgelere veya ülke dışına göç etmek durumunda kalmıştır (Seydi, 2013: 30, 226).

İlim dünyası açısından önemli bir yere sahip Suriyeli alimlerin tekrar eski konumlarını sürdürmeleri önemlidir. Bu noktada ilim insanlarının sorunlarının tespit edilip, genelde tüm branşlarda özeldir Kur'an ve din eğitimi alanında yapılabileceklerin belirlenmesi, topluma ve eğitim hayatına kazandırılması gerekmektedir (Şahin, 2015: 191; Orhan, 2015: 34).

Yukarıda bir kısmını zikrettiğimiz bu ilim adamlarının birikimlerinden başta Diyanet İşleri Başkanlığı olmak üzere, İmam-Hatip Liseleri ve İlahiyat Fakülteleri gibi kurumlarda yararlanılması önem arz etmektedir (es-Sâdî, 2010: 67; Seydi, 2013: XXX, 231-234-236).

IV. YAYINEVLERİ VE KİTAPÇILAR

Suriye'de Kur'an ve Kur'an ilimlerine yönelik hizmetler, hocalar ve medreseler dışında ülke genelinde faaliyet gösteren yüzlerce yayınevi ve kitapçı tarafından gerçekleştirilen ilmî kitapların basım ve yayım çalışmaları ile de devam etmiştir. Dolayısıyla Suriye, İslamî eserlerin tahkiki ve güvenilir bir şekilde basılıp, yayımlanması konusunda İslam âleminde önemli bir merkez olmuştur.

İlim açısından konunun önemli parçası olarak eğitim materyali olan eserlerin ve yayınların basım, dağıtım ve yayınevlerinin durumu da ilmî hayatı etkilemektedir.

Şam’da bulunan yayınevleri şunlardır:

Dâru’l-Hayr Matbaa Yayıncılık ve Dağıtım, Mekteb-u Beyti’d-Da’ve İşitsel ve Görüntülü Yayınlar, Ravâd, Dâru’l-Evâil Yayıncılık Dağıtım ve Matbaa, Dâru’t-Tekvîn, Dâru’l-Ġâr-ı Hıra, Dâru’l-Kalem, Dâru’l-Fikr, Dâru’l-Beyrûti, Dâru’n-Numeyr Matbaa Yayıncılık ve Dağıtım, Dâru’l-Heysem Matbaa ve Yayıncılık, Ebu Lûdûr, Merkezu’l-Âmir, Matbaatü’l-Ekrem, Matbaatü’l-Ġadır, Dâru’l-Umeyye Matbaası, Kuşçu, Dâru’t-Talas, Rayn Beyt (Sahm), Dâru’l-Beşâir ve Dâru’l-İhyâ-i Tûrâsi’l-Arabi, Dâru’l-Usâme b. Zeyd, Dâru’l-Müstakbel, Dâru’l-Fellâh (Halep) Dâru’l-Mehrat (Humus).

Şam’ın ilim merkezi olmasının yanında maliyetlerin düşük olması nedeniyle pek çok yayınevi bünyesinde tefsir ve benzeri eserler basılıp dünyanın her tarafına dağılmakta idi. Ancak yaşanan süreçle birlikte bu yayınevleri kapanıp neşriyatı durdurunca bu alanda ülkemizde de yayın açığı hissedilmeye başladı. Başka ülkelere kayan yayıncılık sektörü beraberinde birçok zorluğu da getirmiştir.

Yayın sektöründe çalışan insanlardan alınan bilgilere göre muhaliflerin kontrolünde bulunan bölgelerde tek bir yayınevi veya kitapçı kalmamıştır. Bunun sebepleri arasında ilk olarak güvenliğin olmaması, bölgenin tahrip edilmesi, hayat pahalılığının artması, insanların satın alma gücünün azalması, bölge halkının çoğunun göç etmesi, insanların zor koşullarda yaşam mücadelesi vermeleri ve kitap alabilecek güce sahip olmamaları gibi nedenler sayılabilir.

Burada savaştan dolayı zarara uğramış ve sıkıntılara maruz kalmış birçok yayınevi ve kitapçı ismi zikretmek mümkündür. Ancak bu yayınevleri ve kitapçıların sahipleri, kendilerinin ve yakınlarının güvenliklerinin tehlikeye girmemesi gerekçesi ile adlarının zikredilmesini istememektedirler. Dolayısıyla bu konuda daha fazla malumat verme imkânımız bulunmamaktadır.

Ancak genel olarak bazı bilgiler vermeden geçemeyeceğiz. Örneğin eski Halep semtinde Akyol bölgesi Kitapçılar Caddesinde tek bir yayınevi ve kitapçı kalmamıştır. Buradaki kitapçılar ve yayınevleri ya tahrip edilmiş, ya yağmalanmış veya savaşın olmadığı bölgelere taşınmışlardır. Mektebetü İhyâu’t-Turâs, Mektebetü’l-Müstakbel, Mektebetü Usâme b. Zeyd, Mektebetü’l-Fellâh, Mektebetü İstanbûli gibi yayınevleri bunlardan bazılarıdır.

Bu ortamda insanlar eğitim için ihtiyaç duydukları kitapları ve kaynakları çeşitli yollarla çoğaltarak veya Türkiye ve Lübnan gibi ülkelere karşılamaktadırlar. Bu durum yayınların külfetini artırmaktadır.

Genel istihdam alanında olduğu gibi yayınevleri ve burada görev yapan personele de henüz çalışma izni verilmemiş olması, eğitim kurumlarını da olumsuz etkilemektedir (Özkarlı, 2015: 188). Bu konuda yetişmiş personelin önemi gözetilerek eğitim alanında sağlanan istihdam diğer iş kollarından bağımsız düşünülmalıdır.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Şam bölgesi İslam kültür ve medeniyet tarihinde önemli bir yere sahip olmuş, bu konumunu günümüze kadar sürdürmüş ve ilim merkezi olarak bilinmektedir. 2011 yılında Suriye’de başlayan olaylarla sosyal, ekonomik ve kültürel alanda büyük tahribatlar olmuş, bunun sonucu olarak âlimlerin bölgeyi terk etmesi, ilim yuvalarının kapanması, cami derslerinin (ders halkalarının) son bulması, yayınevlerinin tahrip olması ve kitapçıların faaliyetlerini durdurması gibi sebeplerle ilmî dünyada bir boşluk oluşmuştur.

Sağlam dini temellere dayanmayan yapıların neden olduğu zararlara karşı doğru dini bilginin önemi göz önüne alınarak, bölgede İslam’ın doğru anlaşılması için gerekli çalışmalar önem arz etmektedir. Halkın, tarihinden gelen birikimiyle sıkıntılara göğüs germesi neticesinde mülteci olarak buldukları yerlerde bireysel bazı sıkıntılar haricinde kayda değer sosyal problem ve kargaşanın çıkmaması önemlidir. Bu durum ayrıntılı olarak değerlendirilmesi gereken bir husus olmakla birlikte halkın, Kur’anî değerler ve İslam ahlakının referansıya yetişmesi sağlam bir dini eğitim verildiğini göstermektedir.

Ülkemizde Suriyeli alim ve öğretmenlere henüz çalışma izni verilmemiş olması eğitim kurumlarını da olumsuz etkilemektedir. Yetişmiş personelin önemi gözetilerek eğitim alanı, diğer iş kollarından bağımsız düşünülmeli ve şartlar esnetilmelidir.

Bu konuda öncelikle yapılması gereken önerilerimizi şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Göç olgusunun, insanlar üzerindeki etkileri, yaşanan ve muhtemel sorunlarla ilgili çalışmalar yapılması önemlidir. Bilinen ve öngörülen sorunlara en kısa sürede İslam âlimlerinin ve uzmanların katılacağı toplantı ve istişarelerle çözüm yolları aranmalıdır.
2. Kültür farklılıklarının ve ilmî birikimin Türkiye’deki Kur’an ve tefsir algısıyla mezcedilmesi ve Kur’an ilimlerinin gerektirdiği ciddiyet ve itina ile eğitim sistemine katkıları sağlanmalıdır. Bu durum öncelikle eğitim camiasında ve toplumda karşılık bularak, hem Türkiye’deki ilmî çalışmaları olumlu etkileyecek hem de Suriye’den göç eden ilim insanlarının ve öğrencilerin ufkunu genişletecektir. Bu öncelikle Türkiye’deki alimlerin tespit edilmesi ve hangi konularda istifade edileceğine dair bir eylem planı hazırlanması ile olacaktır.
3. Kurumlar arası koordinenin sağlanması ve ilim adamlarının birikimlerinden İmam-Hatip Liseleri ve İlahiyat Fakülteleri gibi alanlarda yararlanılabilir. Özellikle imam hatip liseleri ve ilahiyatlar, İslami ilimler eğitim mekanı olmaları itibarıyla bu birlikteliğe çok fazla ihtiyaç duyan kurumlarımızdır.
4. Türkiye’deki Suriyeli ilim adamlarının envanteri çıkarılıp üniversitelere gönderilebilir böylece bunlardan yararlanma zemini oluşturulabilir. Bu konuda Suriye’li akademisyenlerden istifade edilmelidir.
5. Üniversitelerde istihdamı söz konusu olan akademisyenlerin göreve başlamaları uzun bir süreç gerektirmektedir. Bu işlemler kolaylaştırılması, yönetimlerin rahat ve hızlı kararlar alıp uygulayacağı imkan ve yetkiler verilmesi yerinde olacaktır.
6. İlahiyat fakülteleri ve diğer eğitim kurumlarına kalıcı istihdamın dışında akademik eğitim dönemiyle sınırlı, geçici sözleşme yapma imkânları verilmelidir.
7. Diyanet İşleri Başkanlığı personel hizmet içi eğitimde, Halk Eğitim Merkezlerinde halka yönelik ve Kur’an Kurslarında öğrencilerin eğitiminde Suriyeli âlimlerden yararlanarak, Arapça dil, Kur’an ve Kur’an ilimleri eğitimi alanında istifade edilebilir.
8. Faaliyetine ara veren yayınevlerinin boşluğu telafi edilerek, gerekirse sübvanselerle desteklenerek ve eserlerin kolayca temini sağlanarak bu yayınevleri için Türkiye bir cazibe merkezi haline getirilebilir.

Kısa vadede yaşanan büyük tahribatın telafisi zor olmakla birlikte, zararın asgariye indirilmesi açısından önerilen tedbirlerin bir an önce hayata geçirilmesi ve asırların birikimi olan Suriye ilim ve kültür hazinesinin ilim dünyasında katkısının sürekliliğinin sağlanmasının önem arz ettiği mütalaa olunmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akbaş, Mehmet, (2008). “Fetihlerden Sonra Suriye Bölgesine Yerleşen Sahâbilerin Mescidlerdeki İlmî Faaliyetleri” Diyarbakır, Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, c. X, sayı: 1, s.179.
- Buzpınar, Şit Tufan (2009). “Suriye”, *DİA*, XXXVII, 554, İstanbul, TDV Yayınları.
- Cerrahoğlu, İsmail, (2003). *Tefsir Usûlü*, Ankara, TDV Yayınları, 13. Baskı.
- Çalışkan, Necmettin, 2013, “Nüzul Sırasına Göre Yeni Bir Tefsir: Abdurrahman Hasan Habenneke el-Meydâni ve Meâricü’t-Tefekkür”, Ankara, Toplum Bilimleri Dergisi, c. VII, Sayı 14, 363-374.
- (2013). “Abdurrhman Hasan Habenneke ve Tefsiri”, Ankara, AÜSBE Basılmamış Doktora Tezi.
- İbn Hişam, Ebu Muhammed Abdulmelik b. Hişam el-Meâfirî, (1978). *es-Siratün Nebeviyye li’bni Hişam*, Kahire, Mektebetü’l-Kahire, 3. Baskı.
- İbn Kesir, Ebu’l-Fida Hafız ed-Dimeşki (1987). *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, Tahkik: Ahmed Ebu Mulhım, Ali Necib Atvî Fuad es-Seyyid, Mehdi Nâsiruddın, Ali Abdussâtir, , Beyrut, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiye, 3. Baskı.
- Kök, Bahattin, (2007). “Nureddin Mahmut Zengi” *DİA*, XXXIII, 259-262, İstanbul, TDV Yayınları.
- el-Kurtubî, Ebu Abdullah Muhammed bin Ahmed el-Ensârî (1993). *el-Câmiu li Ahkâmîl Kur’an ve’l-Mübeyyin limâ Tadammenehü mine’s-Sünneti ve Âyi’l-Kur’an*, Beyrut, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiye.
- Mansur, Muhammed İd Vefa, (2015), “Şeyh Nurettin İtr ve Cuhûdihi fi’l-Hadisi’n-Nebevî ve Ulûmihi” Malezya, el-Hadis Mecelle İlmiyye Muhakkeme Nısf Seneviyye Ma’hed Dirâsâtül Hadis’in-Nebeviyye, c. IV, s.171-214.
- el-Meydâni, Abdurrahman Hasan Habenneke, (2002). *el-Vâlidü’l-Dâyetü’l-Murabbî eş-Şeyh Hasan Habenneke el-Meydâni Kıssatu Âlimin Şuçân*, Cidde, Dâru’l-Besîr.
- (1997). “Hasan Habenneke el-Meydâni” *DİA*, XVI, 323-324, İstanbul, TDV Yayınları.
- Özkarlı, Fatih, (2015). “Mardin’de Enformel İstihdamda Çalışan Suriyeli Göçmenler”, Malatya, Birey ve Toplum Dergisi, c. V, sayı: 9, s. 175-191.
- Öztürk, Cemil, (2007). “Osmanlılar” İstanbul, TDV İslam Ansiklopedisi, XXXIII, 565-568.
- Sabrâ, Nâdi Hasan Ali, “*Menhecü Abdurrahman Habenneke el-Meydâni fi’t-Tefsir Külliyyü’t-Dirâsâtü’l-Ulyâ el-Câmiat’ül-Ürdüniyye*”, Basılmamış, Yüksek Lisans Tezi, Ürdün 2006.
- es-Sâdi, Ahmed, (2011). “Suriye’de Yabancı Öğrencilere Arapça Öğretimi” Samsun, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Modern Dönemde İlahiyat Eğitimi Müfredatı ve Yöntem Tartışmaları, Uluslararası Katılımlı Çalıştay, 19-25 Temmuz 2011, s.63-67.
- Seydi, Ali Rıza, (2013). “Türkiye’deki Suriyeli Akademisyen ve Eğitimcilerin Görüşlerine Göre Suriye’deki Çatışmaların Suriyelilerin Eğitim Sürecine Yansımaları” Isparta, Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Aralık, Sayı: 30, s.217-241.
- Şahin, İsmail, Düzgün, Oğuz, (2015). “Türkiye’ye Gerçekleştirilen Ortadoğu Kaynaklı Zorunlu Göçlerin Sosyo-Ekonomik Etkileri: 1979-2014 Arası” Bursa, Tesam Akademi Dergisi, Temmuz, s.167-195.

- Tan, Mehmet, Belli, Aziz, Aydın, Abdullah, “2002 Sonrası ve Arap Baharı Kapsamında Türkiye Suriye İlişkileri ve Bölgesel Yansımaları” II. Bölgesel Sorunlar ve Türkiye Sempozyumu, Kahramanmaraş, 1-2 Ekim 2012.
- Tomar, Cengiz, (2009). “Suriye”, *DİA Ansiklopedisi*, XXXVII, 546, İstanbul: TDV Yayınları.
- Umar, Ömer Osman, (2004). *Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye (1908 - 1938)*, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi.
- Varol, M. Ahmet (1989). “İslam Dünyası”, İstanbul, Altınoluk Dergisi, sayı, XXXIX, s. 37.
- Zuhaylî, Vehbe Zuhaylî, (2013). *Tefsîru’l-Münîr*, Tercüme: Hamdi Arslan, Ahmet Efe, Beşir Eryarsoy, H. İbrahim Kutlay, Nurettin Yıldız, İstanbul, Risale Yayınları, 4. Baskı.
- İnternet Kaynakları :
- www.alepponews.com.
- http://awqaf-damas.com/?page=category&category_id=79&lang=ar
- http://awqaf-damas.com/?page=category&category_id=80&lang=ar
- http://awqaf-damas.com/?page=category&category_id=359&lang=ar
- <http://www.bulbulzade.org/?islem=haberoku&id=432>.
- www.davetci.com/d_biyografi/biyografi_aegudde.htm
- <http://www.eilahiyat.com/index.php/ilahiyat-haberler/2709-ilahiyatci-ramazan-el-buti-sehit-edildi>
- http://syrianews/readnews.php?sy_seq=136666